קצת, שהרי אמרו שתי ביצים ושתי אגוזים ושתי קישואים – הלכה למשה מסיני (ע"ע בפירוט רחב בספר שמירת הגוף והנפש פרק כח).

כמדומני מובא גם בשם החזו"א שהיה מקפיד גם על מה שאמרו להלן (קיב:) 'מאן דמחוור לבושיה ולא נטיר ליה תמניא יומי והדר לבוש לה, בריין הנך כינים וקשין לדבר אחר'. וכן מובא דבר זה בשו"ע הגר"ז הלכות שמירת הגוף והנפש ט ובארצות החיים (ב,כ) למלבי"ם.

(ע"ב) 'שתי ביצים ושתי אגוזין שתי קישואין ודבר אחר הלכה למשה מסיני...'. יש אומרים: 'הלכה למשה מסיני' לאו דוקא, שכן ענין זה אינו בגדר ההלכות, אלא כלומר שדבר ברור הוא כהלכה (עפ"י מהר"צ חיות חגיגה ג: ותפארת ישראל יומא ב,ב ידים ד,ג. והעירו מלשון הערוך ('שב') בשם גאון ומתשובות הגאונים שמשמע הלכה ממש. עפ"י אנצ. תלמודית כרך ט עמ' שע).

'כי הא דההוא גברא דגרשה לדביתהו (אזיל) אינסבה לחנואה, כל יומא הוה אזיל ושתי חמרא... אפיקתיה בזוגא...'. מכאן הוכיח בתרומת הדשן (רמג) אודות ראובן שגירש את אשתו והלכה ונישאה לשמעון, ורגיל ראובן להיכנס לביתו של שמעון בשביל עסקיו עמו, ושוהה שם שעות ספורות – אין קפידא בדבר משום האיסור לדור עם גרושתו, שלא מצינו שאסרו חכמים אלא לדור בקרבתה בדירה של קביעות או שהם מתעסקים ביחד, האיש וגרושתו בעסק משותף, אך לא בכהאי גוונא. והרי בגמרא כאן מדובר שהיה אותו אדם נכנס לחנות ושוהה שם בכדי שתיית כמה כוסות. ומסתמא אין מדובר בעבריין, שאם כן מה הוכיח התלמוד מכך שהוזק, שמא אותה עבירה גרמה לו [וכמו שאמרו לעיל שרבא לא חש לכך שרבא בר ליואי הוזק, כי אמר משום שהקשהו בשיעור ארע לו כן].

ואולם הבית–יוסף (אה"ע קיט) כתב שמסתבר לאסור. והראיה שהביא התרומת–הדשן מכאן – אינה מוכרחת [שיש לומר שמדובר בעבריין. ומה שהוכיחו מכך שהוזק, זהו משום שבכל יום שהיה נזהר בזוגות לא ניזוק ועתה שלא נזהר ניזוק. ואף על פי שיש שם אנשים נוספים – אסור מפני שהיא מכירה ברמיזותיו. ט"ז].

והובאו שתי הדעות בהגהת הרמ"א שם ח. ודעת הט"ז שיש בדבר איסור גמור.

'כל שגמרו בידי אדם אין בהן משום זוגות. גמרו בידי שמים במילי מיני דמיכל – חיישינן'. ואף היין נחשב 'גמרו בידי שמים' מפני שהוא נברא כנוס בתוך הענבים (תורי"ד).

דף קיא

'מאי תקנתיה אמר רב פפא נפתח בא–ל... לימא הכי 'שפך בוז על נדיבים...'. כתבו התוס' (עפ"י שבועות טו): אף על פי שאסור להתרפאות בדברי תורה – להגן מותר. וכן כתבו שמותר להתרפאות בהם במקום סכנה (וכן נפסק בשלחן ערוך יו"ד קעט,ח). [ומדברי הרמב"ם (עכו"ם יא) משמע שאין חילוק בדבר. ע"ש].

וזו לשון הגרש"ה ואזנר שליט"א (בשו"ת שבט הלוי ח"ו קסב,ב):

'ואשר קבל מהגה"צ רבי יוסף נפתלי שטערן זצל"ה כי בעת צרה ר"ל, להניח דף מחידושי חת"ס זי"ע תחת מראשותיו של החולה, וכ"ת שאל מש"ס שבועות ט"ו ע"ב דמתרץ להגן שאני, וכאן הרי המקרה של חולה ממש או מקשה לילד –

לא ידעתי מה קשיא ליה לכבוד מעלתו, דהא מבואר בתוס' שבועות ט"ו ע"ב ד"ה אסור, ובטור וב"י יו"ד סי' קע"ט דבמקום סכנה מותר להתרפאות בדברי תורה – וכן מבואר שם בפוסקים לענין הקמיעות'.

ויש להעיר שמדברי הרמב"ם מבואר שאין זה מועיל כלל, ורק זכות אמירת הפוסקים יכולה להועיל לאדם, אך לא נתינתם תחת החולה. ולשיטתו אסור לעשות כן, וכמו שהפליג שם באיסור. אך כבר כתבו הפוסקים שזהו רק לשיטתו שאין ממש בקמיעות ובלחשים וכו', אבל לפי המבואר בדברי רז"ל יש בהם תועלת (וע' בהגר"א שם), וממילא הרי אין לך דבר העומד מפני פיקוח נפש, ולכך התירו לעשות כן במקום סכנה.

כל נידון זה, להתרפאות בדברי תורה, היינו דוקא באמירת פסוקים מהתורה או מזמור מתהלים בדרך סגולה, אבל אם אומר פרקי תהלים בדרך תפילה על החולה, אף לחולה שאין בו סכנה – מותר. וזה שהקשו בגמרא כיצד קרא ר' יהושע בן לוי שיר של פגעים – שידוע היה להם שקרא בתורת סגולה לא בתורת תפילה (עפ"י מכתב מהגר"ח קניבסקי שליט"א).

על התרפאות והגנה בלחשים ובקמיעות, ע' במובא ביוסף דעת שבת סז.

על שימוש בלחשים לצורך ריפוי והגנה – ע' במובא בסנהדרין סה סוף ע"ב. (וע"ע חולין קו וברש"י).

'אמר לנו מהרי"ל: כל הרפואות והלחשים שבכל התלמוד – אסור לנסות אותם, משום דאין אדם יכול לעמוד על עיקרם, וכי לא יעלו בידם ילעגו וילגלגו על דברי חכמים. מלבד הא דאיתא במסכת שבת סוף פרק במה אשה: מי שנתחב לו עצם בגרונו מביא מאותו המין, רצה לומר: מאותו מין עצם, ויניח לו על קדקדו ויאמר הכי חד חד נחית וכו', והלחש הזה בדוק ומנוסה הוא, לכן אותו לבד התירו ולא שום אחד יותר' (ספר מהרי"ל, בלקוטים שבסוף הספר. מובא בחדושי רעק"א יו"ד שלו,א ובשבת קט. ועתוס' מו"ק יא.).

וכן הביא המהרש"ל (ים של שלמה חולין פרק ח, יב): 'חרם הקדמונים שאין לסמוך על רפואות התלמוד כדי שלא להוציא לעז על החכמים הקדמונים, ולא ידעו שיש שינוי במקומות, וכל שכן בזמנים שהדורות פוחתים והולכים...'.

ראה מקורות ופרטים נוספים בספר מגדים חדשים שבת סו. ובאנצ. הלכתית רפואית כרך ב ערך 'השתנות הטבעים' עמ' 258.

'שלשה אין ממצעין ולא מתמצעין...' –

'... ואמר רבנו (– הגרש"ז אויערבך זצ"ל) עוד, דכל אלו הדברים אין בהם איסור מדינא אלא משום זהירות, ולא אמרינן בענינים סגוליים חמירא סכנתא... ולכן יש לסמוך על הקולות שהזכירו הספרים, כגון לענין הליכה בין ב' נשים שמותר ע"י אחיזת חפץ של מצוה או פאת הראש... ובשעת הדחק בכל חפץ שהוא...' (מתוך הליכות שלמה ח"א ב הערה 103).

(ע"ב) 'חזייה לההוא קטב מרירי... מחד בתמוז עד שיתסר – ביה ודאי שכיחי. מכאן ואילך ספק...'.

במסורות אחרות מצינו שקטב מרירי שולט מי"ז בתמוז עד תשעה באב (ע' איכה רבה א,כט; במדבר רבה יב,ג; מדרש תהלים צו,ג). וכן הובא בספרי הראשונים ובשלחן ערוך (או"ח תקנא) שיש ליזהר מי"ז בתמוז עד תשעה באב שלא לילך יחידי מארבע שעות עד תשע שעות של היום.

ע"ע בספר שמירת הגוף והנפש; בירור הלכה לרי"א זילבר או"ח שם; מנהגי ישראל ח"ג עמ' לח ואילך.

'אביי הוה שקיל ואזיל, ואזיל רב פפא מימיניה ורב הונא בריה דרב יהושע משמאליה, חזייה לההוא קטב מרירי דקא אתי לאפיה...'. אף על פי שאמרו (בברכות מג:) 'לשלשה אינו נראה כל עיקר', נראה שבמקום שהמזיקים מצויים – נראים הם גם לשלשה, וכדרך שאמרו (שם ג:) 'במקומן חיישינן'.

'תלאי בביתא קשי לעניותא'. ודוקא בתליה דרך בזיון, אבל כגון תליית תקי אוכל של ילדים וכד' – אין לחוש (מאור השבת ח"ב בשם הגרשז"א, מובא בהליכות שלמה).

'פארי בביתא קשי לעניותא... איסרא דעניותא נבל שמיה'. גם בשבת סב: ובחולין קה: מנו חכמים מעשים והנהגות הקשים לעניות, והם דברים שיש בהם מיאוס והזנחה ועצלות. וע' במובא בשבת שם מהמאירי.

*

'בכמה מקומות ביארנו שבאותם הזמנים היו העם נמשכים אחר דברים המוניים כלחשים ונחשים ופעולות המוניות. וכל שלא היה בהם סרך עבודה זרה ודרכי האמורי לא חששו בהם חכמים לעקרם, וכל שכן במה שהיה הרגילות אצלם בו כל כך שהיה טבעם מקבל בענין חיזוק או חולשה, וכמו שהעידו בסוגיא זו 'דקפיד קפדינן ליה דלא קפיד לא קפדינן ליה'.
וממין דברים אלו הוא שהיו רגילים להזהר מן הזוגות. וכשתקנו חכמים ארבע כוסות, שלא לגרוע או להוסיף מצד אותם ההבלים הוצרכו לרוב רגילותם לתת טעם לדבריהם, והוא שאמרו ליל שמורים הוא לילה המשומר ובא מן המזיקין...' (לשון המאירי).
נראה שאין כוונתו לשלול לגמרי ענין הקפדת הזוגות בזמנם, שהרי אמרו 'למיחש מבעי'. ואילו לא היה בו שום ממש, מדוע צריך לחוש. וגם הלא החכמים חשו בדבר בעצמם, אביי רב נחמן ורב דימי מנהרדעא. וכן שאלו על רבא כיצד שלח את תלמידיו בארבע – אלא כיון שהיה מקובל אז לחוש לזוגות, היתה אפשרות אמתית של פגיעה ונזק אף להחכמים. ומה שקראם 'הבלים' משום שבאמת אין בדבר כח הזק עצמי רק מצד דעת בני אדם.

דף קיב

'אוכלין ומשקין תחת המטה, אפילו מחופין בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהן' – כי השינה היא אחד משש במיתה, כיון שנשמתו יוצאת בלילה – לכך רוח טומאה השורה על האדם בשנתו שורה על האוכלים, כאילו היו באהל המת (תורת חיים שבועות טו).
וכתב בתשובת שבות יעקב (קה. מובא בפתחי תשובה קטז סק"ד ועוד) שאין לאסור בדיעבד את האוכלים ששהו תחת המטה. וכן בשאר דינים האסורים משום רוח רעה, אינם אסורים אלא לכתחילה.
ואולם דעת הגר"א משמע לאסור אף בדיעבד (ע' בינת אדם סח,סג, ומובא בפתחי תשובה סק"ה). וכן בשו"ת תורה לשמה (קח) כתב שכל דבר הראוי לאכילה ולשתיה שהונח תחת המטה שישנים עליה – נפסל מאכילה.
וכן היה מורה הגרש"ז אויערבך זצ"ל להחמיר אפילו היו כלי בתוך כלי (ע' הליכות שלמה תפילה יג,יז. ואולם בתרופות וויטמינים הורה להקל, וכן באוכלין שמתחת מיטת קומותים וישנו על העליונה – שבכגון זה אין להוסיף מדעתנו על הנאמר בפירוש).
ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו קיא. ועע"ש בח"ג קסט) כתב שהדבר נוטה שבזמן הזה שומעים להקל בדיעבד כדברי השבות–יעקב, אף על פי שיש לדון בהוכחתו.

אכלים שתחת הכר או תחת עגלת ילדים, וכן המונחים בכיסו של הישן ברכב או במטוס; כתב בשו"ת רבבות אפרים (ח"א ח,א וח"ד ז,ח; קיג,מד; רנא): נראה שאינם נאסרים.

'וכשהוא אוכל ושותה חייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האומללים, אבל מי שנועל דלתות חצרו ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש – אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו. ועל אלו נאמר **זבחיהם כלחם אונים להם כל אכליו יטמאו כי לחמם לנפשם.** ושמחה כזו קלון היא להם שנאמר **וזרית פרש על פניכם פרש חגיכם**' (לשון הרמב"ם הל' יום טוב ו,יח. וכן נפסק בשלחן ערוך תקכט).

ר. א. רביעית של תורה – כיצד היא משתערת?

ב. האם ארבע כוסות מצוה אחת הן או כל אחת מצוה בפני עצמה היא?

א. רביעית הלוג של תורה, אמר רב חסדא: אצבעים (= רוחב שני אגודלים. 5 – 4 ס"מ) על אצבעים ברום אצבעים וחצי אצבע וחומש אצבע.

יש משערים רביעית ב–86 סמ"ק (כן האריך בספר שיעורי תורה להגרא"ח נאה. וכן היה המנהג בירושלם ובספרד ובקהלות רבות). ויש אומרים: כ–150 סמ"ק (עפ"י צל"ח כאן; שו"ת חת"ס קכז; וכן האריך להוכיח בחזון איש ובספר שיעורין של תורה).

ויש משערים ביניהם: 136 סמ"ק (הגר"י מרצבך); 123 סמ"ק (הגר"מ פינשטין). ויש משערים [בדעת הרמב"ם, על פי ממצאים חדשים שנתגלו] שהרביעית היא כ–75 סמ"ק. וכן שב והורה הגר"ע יוסף שליט"א.

וכתב המשנה ברורה (רעא,יג ובבאה"ל) שנכון להחמיר בקידוש של כניסת שבת שעיקרו דאוריתא כפי הדעה המחמירה, אבל בשאר כוסות של ברכה אפשר להקל כמנהג העולם.

ב. רבינא אמר: כל אחת מן הכוסות מצוה בפני עצמה היא [ולכך אין חוששים לשתיית 'זוגות'].

א. נחלקו הראשונים האם מברכים ברכת הגפן על כל כוס וכוס, [כי כל אחת היא מצוה לעצמה וגם מפני שנאסר לשתות בינתים], וכן הוא מנהג האשכנזים, או אין מברכים אלא על הראשונה והשלישית – וכן מנהג הספרדים (ע"ע באריכות מנחת שלמה יח). וכן נחלקו לענין ברכה אחרונה. ולהלכה נקטו הפוסקים לברך רק לאחר הכוס הרביעית (או"ח תעד).

ב. נראה שאם אין לו יין לארבע כוסות, ישתה כמה כוסות שיש לו, שהרי כל כוס מצוה בפני עצמה היא (רש"ש).

דפים קט – קיב

רא. אלו כללים ועקרונות שמענו בסוגיא אודות שמירה ממזיקים ומפגעים רעים?

הזהירו חכמים על אכילת ושתיית זוגות, בדבר שגמרו בידי שמים, להוציא ככרות וקערות וכדומה – משום סכנת שדים וכד'. ואף על פי כן לא נמנעו מלתקן שתיית ארבע כוסות בליל פסח; אם מפני שהוא לילה המשומר ובא מן המזיקים (רב נחמן), או מפני שכוס של ברכה מצטרף לטובה ולא לרעה. (רבא. וכתבו התוס' שעולא חולק על כלל זה וסובר שמצטרף אף לרעה), או משום שכל כוס וכוס מצוה בפני עצמה היא (רבינא).

[מצינו ששעות זוגיות שעומד בהן מזל מאדים קשות הן, לפי שהזוגות הן רשות לשדים (עפ"י שבת קכט:)].

מדברי בעל הטורים (חיי שרה כד,לג) משמע שגם לענין שאר פגעים והיזקות, כוס של ברכה אינו משפיע לרעה.